

שיעור י

הוצאה והכנסה

הגדרה תכליתית או פורמאלית

פתיחה | אב ותולדה - הוצאה והכנסה | הלימוד מהמשכן |
 הלימוד מפרשת המן | סוגיית הירושלמי | שיטת הרמב"ם | סיכום |
 נשמת הסוגיה

פתיחה

מסכת שבת פותחת במשנה העוסקת במלאכת הוצאה. שאלה גדולה היא מדוע בחר רבינו הקדוש, בעורכו את מסכת שבת, לפתוח במשנה העוסקת במלאכת הוצאה כשהוצאה מופיעה כמלאכה האחרונה במשנת ל"ט אבות מלאכה (משנה שבת ז ב). זאת ועוד, כשאנו מביטים בשלושת הפרקים הבאים של מסכת שבת, נמצא שם את הלכות הכנה בערב שבת, ועוד כמה איסורים וחיובים הקשורים לערב שבת, ולא את הלכות הוצאה, שהמשנה חוזרת לעסוק בהם רק בפרק הרביעי.

לכשנתבונן במהותה של מלאכת הוצאה, נראה שהיא שונה באופן בולט משאר מלאכות שבת הנזכרות במשנת ל"ט המלאכות. מלאכת הוצאה אינה יוצרת שינוי במציאות, ושלא כמו שאר חברותיה - אין מאכל או אובייקט אחר המשנים את צורתם בעקבות מעשה האדם. השינוי היחידי הוא במיקום החפץ. כפי שראינו לעיל (שיעור א, ה) בלשון המקרא "מלאכה" היא תוצר, ועשיית מלאכה קשורה בייצור או תיקון של תוצר, כלומר: שינוי ממשי של חומר גלם, תיקונו ושיפורו כחלק מהליכי הייצור. זו גם הוראתו של המונח: "מלאכת מחשבת" כפי שראינו לעיל (שיעור ה). מדוע, אם כן, הוצאה מוגדרת כמלאכה? שאלות אלו ינחו אותנו בבואנו לבאר את אופייה של מלאכת הוצאה. נקודת המוצא שלנו תהיה סוגיית הפתיחה העוסקת במבנה המשנה הראשונה ובאריכות הגדולה שלה, ומתוך כך בהוצאה ובהכנסה וביחס שביניהן.

נסה להציג נקודת מבט אחרת על משמעות שביתת השבת, אשר תעניק מעמד בכורה למלאכת הוצאה, ולהסביר מדוע עולה על הדעת שיש הבדל בין הוצאה להכנסה מבחינת מהות החיוב.

אב ותולדה - הוצאה והכנסה

נתבונן במשנה הפותחת את המסכת:

יְצִיאוֹת הַשֶּׁבֶת שֶׁתִּים שֶׁהֵן אַרְבַּע בְּפָנִים וְשֶׁתִּים שֶׁהֵן אַרְבַּע בַּחוּץ כִּיצַד הָעֵנִי
 עוֹמֵד בַּחוּץ וּבִעַל הַבַּיִת בְּפָנִים פֶּשֶׁט הָעֵנִי אֶת יָדוֹ לְפָנִים וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ
 שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהוֹצִיא הָעֵנִי חָיִיב וּבִעַל הַבַּיִת פֶּטוּר...
 (משנה שבת א א)

המשנה מתארת מצב שבו עומד בעל הבית בפנים, והעני עומד בחוץ, וסוקרת שמונה אופנים של שיתוף פעולה בין שניהם בהעברת חפץ מרשות אחת לחברתה: שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ, ארבעה חיובים וארבעה פטורים. עקרון העל של המשנה הוא שהאדם יתחייב רק כאשר יבצע את פעולת העקירה, ההוצאה ההנחה לבדו. אך כאשר, למשל, בעל הבית פושט את ידו לרשות הרבים, והעני לוקח ממנו - יהיו פטורין, שכן אף אחד מהם לא עשה מלאכה שלמה, הכוללת את כל שלושת המרכיבים הנ"ל.

מדוע פירטה המשנה מקרים רבים כל כך, כאשר ניתן היה להגדיר בפשטות את תנאי החיוב על ידי עקרון אחד? שאלה זו פותחת את הסוגיה להלן.

הגמרא (ב ב) דנה בפתיחה בהשוואת הביטוי הנזכר במשנה "שתיים שהן ארבע" למראות נגעים בשבועות בהן גם מוזכר הביטוי "שתיים שהן ארבע", ושואלת מדוע אצלנו מגיעים לשמונה פריטים, ולא ארבעה כמו במקומות אחרים, ובעיקר: מדוע יש לחלק בין בין בפנים לבחוץ, כלומר: מה זה משנה אם ההעברה מתבצעת מרשות הרבים לרשות היחיד או להיפך?

תשובת הגמ' מעמידה אותנו בפני העיקרון היסודי של מלאכות שבת, והוא ההבחנה בין אבות ותולדות. ומשום שמשנתנו מעמידה במרכז את הלכות שבת, ציינה המשנה גם את אב המלאכה הוצאה, וגם את התולדה: הכנסה, כלומר: ארבעה אופנים של הוצאה החוצה (שנים על ידי בעה"ב ושנים ע"י העני) וארבעה אופנים של הכנסה, כנ"ל. רב פפא מוסיף ומסביר שבמשנתנו נזכרו גם האבות וגם התולדות גם מקרי החיוב וגם מקרי הפטור - ולכן נמנו 8 ולא 4:

הכא דעיקר שבת הוא - תני אבות ותני תולדות, התם דלאו עיקר שבת הוא, - אבות - תני, תולדות - לא תני. אבות מאי ניהו - יציאות, ויציאות תרי הויין! וכי תימא מהן לחיוב ומהן לפטור והא דומיא דמראות נגעים קתני, מה התם - כולהו לחיובא, אף הכא נמי - כולהו לחיובא! - אלא אמר רב פפא: הכא דעיקר שבת הוא - תני חיובי ופטורי, התם דלאו עיקר שבת הוא, - חיובי תני פטורי לא תני. (ב א)

לדעת רב פפא ההוצאה היא אב, וההכנסה תולדה. וההבחנה הזו מוצגת בפנינו במבנה: "שתיים שהן ארבע בפנים ובחוץ" קרי: אבות ותולדות. כעת תמהה הגמרא: והרי פתחה

המשנה בכותרת "ציאות השבת", משמע שהפירוט שלפנינו יתייחס להוצאה בלבד ולא להכנסה. ומשיב רב אשי: גם הכנסה נכללת בכלל הגדרת הוצאה:

מִדְתָּנוּ הַמוֹצֵיאַ מְרֻשּׁוֹת לְרֻשׁוֹת חַיִּיב מִי לֹא עֶסְקִינוּ דְקָא מְעִיל מְרֻשׁוֹת
הַרְבִּים לְרֻשׁוֹת הַיְחִיד וְקָא קָרִי לֵהּ הוֹצָאָה וְטַעְמָא מֵאִי כָּל עֶקֶרֶת חֲפֵץ
מִמְקוֹמוֹ תֵּנָא הוֹצָאָה קָרִי לֵהּ.³⁷

ומוסיף רבינא שגם ממשנתנו ניתן לדייק שההכנסה בכלל הוצאה, שכן מיד לאחר שפתחה המשנה ב"ציאות השבת" הביאה המשנה מקרה בו העני נותן לתוך ידו של בעל הבית - וזוהי הכנסה.

נראה שהמחלוקת בין רב פפא לרב אשי איננה פרשנית-לשונית בלבד. רב פפא סובר שהוצאה היא הפעולה המשמעותית, החשובה, וכפי שנראה להלן, יש מקור לאיסורה בתורה, ועל כן היא אב מלאכה. הכנסה היא רק תולדה והיא אסורה כמו כל תולדה בגלל דמיון מספיק בתכונותיה להוצאה. להלן ננסה להסביר את ההגיון שבהבחנה בין הוצאה להכנסה, ומדוע הן לא נכללות לדעתו תחת הגדרה אחת - ושתייהן יהיו אב מלאכה. לעומת זאת רב אשי סובר שכל עקירת חפץ ממקומו והעברתו מרשות אחת לחברתה נכללת תחת הגדרת הוצאה, וכיוון התנועה איננו משנה. רב אשי מנסח את הגדרת המלאכה ניסוח מושגי, מופשט: "עקירת חפץ ממקומו" ובאמת במובן זה אין הבדל בין הוצאה להכנסה. אמנם, בעולם הריאלי, התפקיד שממלאת הוצאת חפץ לרשות הרבים יכול להיות שונה מאוד מהתפקיד שיש להכנסת חפץ לרשות היחיד, וכדלהלן.

הגמרא בהוריות (ד א) לומדת שזקן ממרא יהיה חייב רק אם המרה על חלק מן האיסור ולא על האיסור כולו, והוא הדין בהבאת פר העלם דבר של ציבור שטעו בהוראת בי"ד, שרק אם הורו על חלק מדבר, ולא טעו בדבר המפורש במקרא - חייבים הציבור בהוראת טעות שלהם. בהמשך הסוגיה מובאת דעת רב יהודה הסובר שבית הדין שהורה בטעות יהיה חייב רק כאשר יורה הוא הלכה שאין הצדוקים מודים בה, כלומר: על מדרש הלכה שבתורה שבעל פה, ולא על טעות בתורה שבכתב.³⁷

הגמרא מביאה דוגמה ממלאכת הוצאה, שאם הורו בי"ד להתיר הכנסה, ולא הוצאה, יתחייבו, שהרי הוצאה מפורשת בנביא ירמיה: "ולא תוציאו משא מבתכם ביום השבת" (ירמיה יז), ובאמת לפי דברי הגמ' שם הוצאה כתיבא, ולא הכנסה.³⁸ פסוקים אלה בירמיה מהווים בסיס בהיר, שבו מודים גם הצדוקים.

גם מסוגיה זו ברור, כרב פפא, שיש חילוק בין הוצאה להכנסה, ורק הוצאה נחשבת כמפורשת בתורה, ואילו הכנסה נלמדת ממנה בשלב שני במדרש תורה שבעל פה. נחזור ונשאל, הרי למשל, זורע, נוטע, מבריך ומרכיב הם כולם אבות מלאכה (שבת עג ב), ואין אנו אומרים שאחד אב ואחד תולדה, מפני שבמהותם הם דומים לגמרי, ולכאורה גם הוצאה

37. שכן הצדוקים מקבלים רק תורה שבעל פה, ואם יורה בית הדין כנגד הלכה שמסכימים לה הצדוקים יחשב כאילו ביטלו גוף תורה ופטורין.

38. דעה אחרת מובאת שם בגמ' שהורו בית הדין שאסורה הוצאה אך מושיט וזורק מותר.

והכנסה דומות לחלוטין אחת לשניה. מדוע אם כן אנחנו מבינים לפי סוגיית הוריות ורב פפא בסוגיין, שיסוד האיסור ועיקרו במקרא הוא הוצאה, והכנסה רק תולדה היא? כדי לענות על שאלה זו נתבונן במקורות מהם לומדת הגמרא את מלאכת הוצאה.

הלימוד מהמשכן

המשנה בדף צו א מביאה מחלוקת בדין הזורק מרשות לרשות, והגמרא אומרת שזורק הוא תולדה של הוצאה, ומיד שואלת מה המקור של איסור הוצאה עצמו:

מכדי זריקה תולדה דהוצאה היא הוצאה גופה היכא כתיבא א"ר יוחנן דאמר קרא {שמות לו ו'} ויצו משה ויעבירו קול במחנה". (צו ב)

הציווי להעביר קול במחנה להפסיק את הבאת התרומה למשכן, מנוסח בלשון מלאכה: "איש או אשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא" (שם). מחנה ישראל נחשב רשות היחיד, ואילו מרכז המחנה, המקום בו נאספת המלאכה לתרומת המשכן - הוא רשות הרבים. משה אוסר להביא לשם את המלאכה, כלומר: את התוצרים שייצרו האומנים.

שואלת הגמרא מנין לרבי יוחנן שציווי זה של משה היה בשבת? ועונה שלומדים גזירה שווה "העברה" "העברה" מהפסוק: "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבַעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפְּרִים - מֵהַלֵּל בְּיוֹם אֶסוּר אֵף כַּאֲשֶׁר בְּיוֹם אֶסוּר". אמנם התוס' בעקבות ר"ח מציע לגרוס אחרת (וכן משמע בירושלמי) שהלימוד איננו מפורש על שבת, ובאמת אין זה כתוב בפסוק, אלא שמהפסוק ברור שהתורה קוראת להוצאה מלאכה, ומשעה שהיא מגדירה את הוצאה כמלאכה, היא תיאסר משום "לא תעשה כל מלאכה", כלומר, התורה קבעה שהוצאה איננה מעשה סתם, למרות שאין בה תוצר, אלא מלאכה.

כדי להבין את טיב הטענה צריך לחזור למשמעות המקורית של הפסוק הזה: "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמור איש או אישה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא". משה ציווה להפסיק לעשות מלאכה, ומשמעות הלשון המדוייקת היא להפסיק לייצר דברים לכבוד המשכן, והתורה אומרת שהם אכן הפסיקו, וגם - הפסיקו להביא את התוצרים. כלומר, ההבאה של המלאכה היא המשך ישיר של עשיית המלאכה, וחלק ממנה.

לאור לימוד זה עלינו לומר שרק הוצאה היא מלאכה, ומופרך לחשוב שהכנסה היא גם מלאכה. להגדרת הוצאה כמלאכה בקונטקסט בו היא מובאת, יש הגיון פנימי ברור, שהרי ההוצאה היא השלמת תהליך הייצור. זהו גם תפקידו של שינוע חפצים בעולם המסחר: אנשים מוציאים לרשות הרבים את התוצרים שייצרו לשם מכירה, ומתחילים לסחור בהם: "אל תוציאו משא מבתיכם ביום השבת" (ירמיה שם).

בשלב זה שואלת הגמרא: מפסוק זה אנו למדים על איסור הוצאה, שכן בנ"י נצטוו לחדול מהוצאת תרומתם מאוהליהם למחנה לוייה, אך מניין שאסורה הכנסה? ומשיבה הגמרא שסברא היא, שהרי הן הוצאה הן הכנסה הן פעולות של העברה מרשות לרשות. אולם בכל זאת הוצאה היא אב המלאכה והכנסה היא תולדה שכן הוצאה היא זו המפורשת בתורה. מסוגיה זו עולה הבחנה ברורה בין הוצאה להכנסה, כדברי רב פפא בסוגיין (ב ב) שהוצאה

היא ראשית האיסור ועיקרו, אב המלאכה, ואילו הכנסה נלמדת ממנה כתולדה, מפני שהיא דומה לה באופן ביצועה (דמיון צורני), גם אם לא בתכליתה.

התוס' מוסיפים לשאלו (כ א) מדוע בכלל מלאכת הוצאה זקוקה לפסוק מיוחד, שהרי מצינו שכל מלאכות שבת נלמדו ממלאכות המשכן, ומפורש במשנה שהלויים היו מוציאים ומכניסים קרשים לעגלות בעת נשיאת המשכן? התוספות מגדירים שם ש"הוצאה מלאכה גרועה היא", ונראה שבאמת אי אפשר להסיק את מלאכת הוצאה מהאיסור הכולל: "לא תעשה כל מלאכה", שכן כפי שהסברנו, בהוצאה אין עשיית מלאכה, שהרי תנועת החפץ במרחב לא מחוללת שום שינוי במצבו הפיסי, כלומר: זו פעולה ללא תוצר, ומלאכה=תוצר, ולכן הכרח היה ללמוד אותה מפסוק.³⁹

נחזור לעיקר הדברים. מהפסוק: "ויכלא העם מהביא" ניתן ללמוד שהוצאת התוצרים שייצרו האומנים ובעלי המלאכה בביתם והבאתם למשה עבור המשכן, לרשות הרבים, הייתה השלמת תהליכי היצירה והבניין, והיא שייכת לעולם המלאכה בגלל מיקומה החיוני בסוף תהליך היצירה. בהקשר זה אכן יש הבדל גדול בין הוצאה להכנסה, שכן בהקשר של המשכן לא היה להכנסה כל תפקיד בעולם המלאכה. בעולם הריאלי, ההוצאה אכן מתפקדת בעולם המלאכה והיצירה, ואילו ההכנסה - לאו דווקא. רק ההגדרה המופשטת של המלאכה כ'עקירת חפץ ממקונו', והעברתו לשפה פורמאלית של 'הוצאה מרשות לרשות', מזהה את הוצאה והכנסה כשתי פעולות זהות שהן איסור אחד ללא הבדל, כשיטת רב אשי.

הלימוד מפרשת המן

הגמרא בעירובין עוסקת בפטור הניתן לאנשי הצבא במחנה מלערב. דנה המשנה האם מדובר בעירוב חצרות או בעירוב תחומין, שהרי לא ניתן פטור מלערב בדין דאורייתא. רב אשי בסוף הסוגייה מדייק מהפסוק "אל יצא איש ממקומו ביום השבת". אל יצא כתיב, ולא אל יוציא, ולכאורה נלמד דין תחומין מכאן, ולא הוצאה:

ומלערב. אמרי דבי רבי ינאי: לא שנו אלא עירובי חצירות, אבל עירובי תחומין - חייבין. דתני רבי חייא: לוקין על עירובי תחומין דבר תורה. ... אמר רב אשי: מי כתיב אל יוציא? אל יצא כתיב. (עירובין יז ב)

דבי רבי ינאי ע"פ רבי חייא למדו שאיסור תחומין דאורייתא הוא, ומקורם לפי רב אשי בפסוק האמור בפרשת המן: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", והכוונה: מתחום שבת. לפי דבריו, אין לכאורה מקור לאיסור הוצאה מפרשת המן, וכן קרא רש"י שם, ובמסכת שבת הביא רק את המקור מהמשכן. אבל התוס' לא קבלו קריאה זו בגמרא, ולדעתם לכו"ע לומדים איסור הוצאה מהפס': "אל יצא":

ונראה לפרש דבין ר' יונתן ובין רב אשי נפקא להו הוצאה מאל יצא כדמשמע בכל מקום והכי משמע פשוטי דקרא שאל יצא בשבת עם כליו ללקוט את המן כדרך שעושיין בחול וסבר ר' יונתן אפי' למ"ד תחומין דאורייתא לא

39. ראה שיעור א על משמעות המושג: "מלאכה".

לקי דכיון דמהאי קרא נמי נפקא לן איסור הוצאה דהוי מיתת ב"ד ורב
 אשי משני מי כתיב אל יוציא דהוי עיקר קרא בהוצאה דאז ודאי לא היו
 לוקין עליו אף על גב דלתחומין נמי אתי אל יצא כתיב וכיון דעיקרו בלשון
 יציאה לוקין עליו אף על גב דאתי נמי לאיסור הוצאה

לדעת התוס' פשוטו של מקרא מדבר על איסור הוצאה, וכך שיעורו של הפסוק: אל יצא
 איש, ללקוט, ביום השביעי.⁴⁰ קריאה זו של התוס' אכן מוצדקת מפשוטו של מקרא, שהרי
 תכליתו של האיסור הייתה שלא ילקטו ישראל את המן בשבת. ובאמת, בפסוק הסמוך
 נאמר: "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט", כלומר: המילה החסירה "ללקוט" מופיעה
 כאן בפירוש, ועל זה אמר ה' למשה: "עד אנה מאנתם לשמור מצוותי חוקתי ותורותי".
 נמצא, שלפי התוס' יש שני מקורות בתורה לאיסור הוצאה, הפסוק האמור במלאכת המשכן:
 "ויכלא העם מהביא" (שבת צו ב) והפסוק במן: "אל יצא איש ממקומו". התוס' עצמו נזקק
 לשאלה מדוע צריך שני מקורות ללמוד איסור אחד, ומדוע בכלל צריך מקור ללמוד אחת
 מל"ט אבות מלאכה, ולא מצאנו שמלאכות אחרות ניתן להן מקור:

ואע"ג דהוצאה נפקא לן בריש הזורק (שבת דף צו ב) מויכלא העם מהביא
 איצטריך תרי קראי חד להוצאת עני וחד להוצאת בעל הבית ומשום
 דהוצאה מלאכה גרועה היא איצטריך תרי קראי". (תוס' שם)

לפי דברינו למעלה, הוצאה מלאכה גרועה היא כי אין בה תוצר, ולכן היא חסרה את
 המאפיין העיקרי של המלאכה: שינוי חומר הגלם לטובה ותיקונו. זאת ועוד, גם לא ניתן
 להסיק ממנה על מלאכת הדומות לה בדרך לימוד של אבות ותולדות. מהתוס' עולה
 שהקביעה שהוצאה היא מלאכה גרועה משמעותה שאי אפשר לנסח אותה ניסוח פורמאלי
 מופשט - ולכלול תחתיו את כל הדומים לו במציאות, כבשאר מלאכות, כלומר: היא לא
 ניתנת לקונספטואליזציה - ובעצם - אין היא מתנהגת על פי עקרון האב (הכלל המגדיר)
 והתולדה - שהיא הקבלת פעולה במציאות לאב המלאכה המופשט בדרך של היקש שכלי.
 אלא שעדיין יש להסביר מדוע באמת זה כך? ההסבר האחד הוא שכיוון שבעצם הוצאה
 אין תכונות של מלאכה, כיוון ששום דבר במציאות לא עובר שינוי ממשי - הרי שהיא גם
 חומקת מהגדרה פורמאלית. אבל נראה שיש עוד הסבר לכך שלא ניתן ללמוד הכנסה
 מהוצאה ללא פסוק. מהמשכן למדנו שתכלית האיסור היא השבת הפעילות ברשות
 הרבים - כלומר: איסור הוצאה נועד להשבתת המסחר והתעשייה. זהו הטעם הפשוט של
 איסור הוצאה מרה"ר, ואין הוא שייך כלל להכנסה.

כשהגמ' אומרת כאן לפי רב אשי: "תנא להכנסה הוצאה קרי ליה" או כשהיא שואלת רטורית
 להלן צו ב: מה לי אפוקי מה לי עיולי" - היא מציעה הגדרה אחרת של המלאכה מזו שעולה
 מהפסוק במשכן ולפיה לא השבתת הפעילות ברה"ר היא התכלית (ירמיה-נחמיה), אלא
 עצם תנועתם של חפצים מרשות לרשות נוגדת את הדרישה למנוחה במרחב ולקביעות
 המקום - שהיא אחת מהיסודות של השבת. הפרויקט של המשנה הראשונה, לפי הסבר זה

40. ראה לעיל בשיעור א.

ולשיטת רב אשי, הוא לעצב את התפישה המרחיבה של מלאכת הוצאה כאיסור רב כיווני ופורמאלי, שביסודו עיצוב המרחב של השבת על פי צורות קבועות וסמליות, ולא לשם השגת מטרות ריאליות.

תוס' הציעו, כנ"ל, ששני הפסוקים אמורים ללמד אחד על הוצאת בעל הבית והשני על הוצאת עני, וזאת כנראה משום שרב אשי בעירובין למד: "מי כתיב אל יוציא אל יצא כתיב" ומדובר בהוצאה של העני (סתם אדם) ולא של בעה"ב. אבל ניתן להציע שהפסוק מהמשכן מלמד על הוצאה, וכפי שהסברנו שהבאת המלאכות למרכז המחנה הייתה גמר המלאכה, ואילו הפסוק שבמין מדבר על אדם שיוצא ללקוט מן ברה"ר ולהביאו לביתו. כלומר: על הכנסה. נמצא, ששני כיווני האיסור אמורים לפי התוס' בתורה, אלא שכל אחד מהם מצוי בהקשר שונה לגמרי. הראשון - בעולם הייצור והתעשייה, והשני - בעולם המשק הביתי. כאמור, בשאלה זו של מקור מלאכת הוצאה נחלקו רש"י ותוס'. רש"י במשנה הראשונה בשבת מפרש:

לאותן העומדים בפנים שתיים מן התורה הוצאה והכנסה דבע"ה ובפ' הזורק (צו ב) ברישיה נפקא לן מויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו' לא תפיקו מרה"י לר"ה להביא נדבה למחנה לוייה.

ובסוגיה בעירובין (יז ב) פירש: "אל יצא כתיב - ואין כאן לשון הוצאת משוי". רש"י לומד את מלאכת ההוצאה רק מהפסוק במשכן, ולא מהפסוק בפרשת המן. מסתבר שלדעתו ניתן ללמוד מפסוק אחד את כל אופני מלאכת הוצאה, האב והתולדות, כשיטת רב אשי בסוגיין: "כל עקירת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה". נשים לב לכך שרב אשי הוא גם המתרחץ בסוגיית עירובין שמכריע כי הפסוק במן עוסק בתחומין ולא בהוצאה, ונראה שהא בהא תליא. כיוון שיש רק מקור אחד, בהכרח ההבנה של המלאכה הופכת להיות מופשטת ופורמאלית, ואיננה מתייחסת לתוצאות הריאליות של המלאכה עבור עולם התעשייה והמסחר, אלא רק לעצם המעבר של חפץ מרשות לרשות, ומבחינה זו - שינוי המקום כשלעצמו הוא המלאכה, ללא הבדל בין הוצאה להכנסה.

סוגיית הירושלמי

דברי ר' יוסי בפתחת סוגיית הירושלמי נראים כזהים לשיטת רב אשי בבבלי:

אמר רבי יוסי עני ועשיר אֶחָד הֵן וּמְנוּ אוֹתָן חֻכְמִים שְׁנַיִם. הַכְּנָסָה וְהוֹצָאָה אֶחָד הֵן וּמְנוּ אוֹתָן חֻכְמִים שְׁנַיִם. (ירושלמי שבת א א)

רבי יוסי בירושלמי סובר שכשם שכפלה המשנה בעני ועשיר, שאחד הם, כך הכנסה והוצאה הן כפילות, ומלאכה אחת הן. יציאות השבת - והכנסה בכללן. שואל הירושלמי כמו הבבלי מה מקור איסור מלאכת הוצאה, ומביא את הפסוק "ויצו משה ויעבירו קול במחנה":

נִמְנָעוּ הָעָם מִלְהוֹצִיא מִבֵּיתָהּ וְלִיתָן לְגִזְבָּרִים. רַבִּי חִזְקִיָּה בְּשֵׁם רַבִּי אֱלָא. אֲפִילוּ הַכְּנָסָה אֶת שְׁמַע מִיָּנָה. כְּשֵׁם שֶׁנִּמְנָעוּ הָעָם מִלְהוֹצִיא מִבֵּיתָהּ וְלִיתָן לְגִזְבָּרִין כֹּה נִמְנָעוּ הַגִּזְבָּרִין מִלְקַבֵּל מִיָּדוֹ וְלִהְיוֹת לְלִישָׁפָה.

שלא כבבלי, לומד רבי חזקיה בשם רבי אילא שגם להכנסה יש משמעות בהקשר של המשכן, שכן הכניסו הגזברין את התרומה מאזור האיסוף המרכזי, שהיה רשות הרבים, ללשכה - שהיא רשות היחיד. וכשם שפסקו ממלאכת ההוצאה, כך חדלו הגזברין ממלאכת ההכנסה. הירושלמי מתאר תיאור אנכרוניסטי את שהתרחש במשכן, שהרי לשכות היו בבית המקדש, ולא במשכן, וממבט ראשון נראים הדברים מאולצים. אולם, מסתבר שכוונתו היא שגם מתוך מבט ריאלי על המציאות, אין הצדקה להבחנה מוחלטת בין הוצאה להכנסה, ושתייהן משמעותיות לעולם המלאכה, שכן הבאת הסחורות וחומרי הגלם לרשות הרבים, המשכה בהכנסתם לחנויות, לבתי המלאכה או לאחסון, ולכן, גם אם לא היו לשכות במשכן, ראוי לצייר זאת כאילו היו, שכן הציור הדמיוני משקף את המציאות במובנה הרחב. שיטה אחרת לגמרי יש בירושלמי שם, לפיה למדים את מלאכת הוצאה מדברי הנביא:

רבי חזקיה בשם רבי אֶחָא שְׁמַע כּוֹלְהוּן מִן הַדִּין קְרִינְיָא. לֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ.

גם בסוגית הוריות (ד א) בבבלי פגשנו כבר את הפסוק בירמיה כמקור מלאכת הוצאה. דומה שההפניה אליו קשורה בהנחה שאין מקור מפורש בתורה לאיסור, וכן לכך שמוקד האיסור הוא בבלימת המסחר שהתרחש בשערי ירושלים:

כֹּה אָמַר ה' הַשְׁמְרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מִשָּׂא בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת וְהִבַּאתֶם בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם: וְלֹא־תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדְשֶׁתֶם אֶת־יּוֹם הַשֶּׁבֶת כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם: (ירמיהו יז כא - כב)

הנבואה מתייחסת, אם כן, גם לבאים מבחוץ עם סחורות לשערי ירושלים, וגם למוציאים משאות מבתיהם אל השערים. השער היה כידוע מקום המפגש המרכזי ומוקד להחלפת סחורות. בכך מודגש הן הפן הציבורי של איסור הוצאה, שיש לו השפעה דרמטית על השביתה ברשות הרבים, והן זה שאף שהמסחר לא נאסר בתורה במפורש, כיוון שאיננו 'מעשה מלאכה', הרי שמלאכת הוצאה תכליתה למנוע את המסחר בשבת - וממילא איסורו של המסחר ברור. שני הקשרים אלה בנבואה מבוארים בדברי נחמיה כשהוא פועל לשמירת השבת, ומזכיר את נבואת ירמיה:

בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִּיהוּדָה דְרָכִים־גִּתּוֹת בְּשֶׁבֶת וּמִבְּיָאִים הָעֲרָמוֹת וְעַמָּסִים עַל־הַחֲמֹרִים וְאֶרְיִזוֹ עֲנָבִים וְתַאֲנִים וְכָל־מִשָּׂא וּמִבְּיָאִים יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת וְאֶעֱיֵד בְּיוֹם מִכְרָם צִיד:.... וְאֶרְיִבָה אֶת חֲרֵי יְהוּדָה וְאִמְרָה לָהֶם מִה־הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְלִים אֶת־יּוֹם הַשֶּׁבֶת: הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֶת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת־הַשֶּׁבֶת: וַיְהִי כְּאֲשֶׁר צִלְלוּ שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַם לִפְנֵי הַשֶּׁבֶת וְאִמְרָה וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת וְאִמְרָה אֲשֶׁר לֹא יִפְתְּחוּם עַד אַחַר הַשֶּׁבֶת וּמִנְעָרֵי הָעֵמֻדָּתִי עַל־הַשְּׁעָרִים לֹא־יָבֹא מִשָּׂא בְּיוֹם הַשֶּׁבֶת: (נחמיה פרק יג פסוק טו - טז)

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פוסק שמקור האיסור של הוצאה הוא מהפסוק שנאמר במשכן:

הוצאה מרשות לרשות מלאכה מאבות מלאכות היא, ואף על פי שדבר זה עם כל גופי תורה מפי משה מסיני נאמרו, הרי הוא אומר בתורה (שמות לו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא, הא למדת שההבאה מלאכה קורא אותה. (רמב"ם, שבת, יב ח)

אך בהלכות שגגות (פרק י"ד) נראה שישנו לרמב"ם לימוד נוסף לאיסור הוצאה. הרמב"ם שם פוסק בדין הבאת פר העלם דבר של ציבור שיהיה חייב בית הדין רק כאשר יורה בדבר שאיננו מפורש בתורה, ואחת הדוגמאות שלו היא ממלאכת הוצאה, שהיא כשלעצמה מפורשת, אך אם הורה בית הדין שמותר לזרוק או להושיט, חייב:

אבל אם טעו והורו ואמרו המוציא מרשות לרשות הוא שחייב שנאמר אל יצא איש ממקומו אבל הזורק או המושיט מותר... הרי אלו חייבין (רמב"ם, שגגות, יד ב)

הרמב"ם לומד כאן איסור הוצאה מהפסוק "אל יצא איש ממקומו" מפרשת המן. ויש להסביר מדוע לא הביא את הפסוק מהמשכן, אותו ציטט בהלכות שבת, ואם רצה ללכת בעקבות הסוגיה בהוריות, מדוע לא הביא את הפסוק מירמיה, אותו הביאה הסוגיה שם? ונראה, שאת הפסוק מהמשכן לא הביא הרמב"ם, כי הוא דרשה בלבד, והוראתו העיקרית היא על הפסקת הייצור, ולא על הוצאה, ואין הוא מפורש בשבת. ואם היה זה הפסוק היחיד, הייתה טעות ב"ד גם באב מלאכה של הוצאה מחייבת פר העלם דבר, ככל הוראה בדבר שאיננו מפורש במקרא. ואת הפסוק בירמיה לא הביא, כי דברי קבלה אינם יכולים להיות מקור לאיסור דאורייתא. וכנראה הבין הרמב"ם שהפסוק בירמיה מגלה ומפרש את הפסוק בפרשת המן, ואת הפסוק "אל יצא איש ממקומו" - למד בדיוק כמו התוס' (לעיל עירובין ז ב) שעיקר פשוטו הוא: "אל יצא איש ממקומו ללקוט".

כדי להבין באופן שלם את תפיסתו של הרמב"ם ביחס למלאכת הוצאה יש להתבונן בדבריו המובאים בפירושו למשנה בשבת:

ודע כי כל יציאה היא גם כן הכנסה בהיקש אל המקום שהוציאו אליו החפץ, וכל הכנסה היא גם כן יציאה בהיקש אל המקום שהוציאו ממנו החפץ, אלא שמנהג המשנה לקרות טלטול הדבר מרשות היחיד לרשות הרבים "הוצאה", ועקירת דבר מרשות הרבים לרשות היחיד "הכנסה", ועל זה המנהג יאמרו "מכניס ומוציא" בכל זה העניין.

הסברו של הרמב"ם כאן תואם את שיטת רב אשי, שמבינה את מלאכת הוצאה באופן מופשט ופורמאלי. אולם מתוך דבריו יש לעמוד על טעמו והגיונו של דבר. הרמב"ם שם דגש על שינוי זהותו של החפץ כאשר הוא משנה את מיקומו מרשות אחת לחברתה. מנקודת

מבטו של החפץ, גם הכנסה היא יציאה מרשות אחת לרשות אחרת ולהיפך. חפץ הנמצא ברשות הרבים נתון בהקשר אחר לגמרי מחפץ הנמצא ברשות היחיד. עפ"י הרמב"ם אין להבחין בין פעולת הוצאה לפעולת ההכנסה, שהרי בשתייהן עובר החפץ מרשות אחת לאחרת ובכך משנה את הקשרו וממילא את זהותו. לפי הבנה זו, החידוש שחידשה תורה במלאכת הוצאה הוא ששינוי מהותי במיקומו של חפץ (מעבר מרשות לרשות אחרת) משנה את זהותו, כמו ששינוי גודלו, צורתו, צבעו, וכדו' מהווה שינוי כזה, כלומר: המקום הוא אחד האיכויות של חפץ, כאשר חושבים על כך מנקודת מבטו של האדם, אע"פ שאיננו שינוי פיסי בגופו של החפץ.

סיכום

נוכחנו לדעת כי מלאכת הוצאה שונה במהותה ממלאכות אחרות, וכפי שהרחיבו התוס', היא גם מתנהגת אחרת מבחינת הלימודים מהתורה, הצורך במקור או דוגמה מהמשכן לתולדות השונות, ועוד.

שתי הגישות העיקריות שהצענו יסודן במחלוקת רב פפא ורב אשי בסוגיה בתחילת המסכת, ובשני המקורות של מלאכת הוצאה במשכן ובמן. בנבואה מודגשת בעיקר ההשלכה של מלאכה הוצאה על קיום המסחר בשבת.

התוס' הצביעו על כך שהוצאה "מלאכה גרועה היא", כלומר: שאיננה עומדת בתנאים להגדרת מלאכה, ומתוך כך הסבירו מדוע מלאכת הוצאה זקוקה למקור מפורש, ומדוע לשניים: להוצאה מהמשכן ולהכנסה מהמן. לדבריו יש כנראה הבדל של ממש בין הוצאה להכנסה, בעיקר במשמעותן ותרומתן בעולם הריאלי. ההוצאה במהותה מתקשרת לעולם המלאכה, כמו מלאכת המשכן. הוצאת התרומה מאוהלי ישראל אל רה"ר היא השתתפות בתהליך היצירה והייצור הציבורי. לעומתה, ההכנסה עוסקת דווקא בכניסה פנימה אל הבית. בפרשת המן נצטוו ישראל להכין את צרכיהם מבעוד יום: 'והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו' (שמות טז, ה), או במילים אחרות: היכנסו לבתיכם והפסיקו את העיסוק ברדיפה אחר הקיום האנושי היום יומי; הקדישו את השבת לשביתה ממלאכה, למנוחה, לעונג ולקדושה. הבאת האוכל בשבת הביתה איננה ייצור או מסחר, אבל היא פעילות של הכנה שצריך לעשותה מערב שבת. בפרשת המן היסוד העיקרי הוא: "והכינו את אשר יביאו", וההכנסה, גם אם איננה מלאכה במובן העיקרי של ייצור, היא פגיעה בחיוב להכין הכל לפני השבת. דומה ששיטתו מובנת היטב לאור עמדת רב פפא בסוגיה המבחיין בין הוצאה להכנסה.

גישת הרמב"ם תופסת את מלאכת הוצאה כמשנה את זהותו והקשרו של החפץ. ההתבוננות המופשטת במלאכת הוצאה כשינוי הרשות מביאה לידי ביטוי את תפיסת הרמב"ם בכך שיסוד מלאכת הוצאה הוא שינוי ההקשר בו נמצא החפץ, המשנה גם את זהותו. שיטתו מבהירה היטב את עמדת רב אשי לפיה "כל עקירת חפץ ממקומו" היא הוצאה.

בשיטת רב אשי ומגמת הסוגיות בכלל נראה שמלאכת הוצאה עוברת תהליך של פורמאליזציה וסימבוליזציה. היא כבר לא קשורה לעולם המסחר או הייצור, אלא להגדרות מופשטות של

רשויות ושל יחסי העברה ביניהן. לשינוי זה יש משמעות מרחיקת לכת על תפיסת הרשויות כאשר הגדרת הרשויות מתרחקת מהריאלי ומהפונקציונלי ועוברת לשפה פורמאלית של ממדים, גדלים, גבהים וכל כיו"ב, ללא קשר לאופי הפעילות הממשית.

דומני שכיוון מחשבה זה הוא הקו המנחה של הדפים הראשונים של מסכת שבת שבקריאה ראשונה מציגים תפישה משונה מאוד של מושג הרשות. במקום לתאר תיאור כללי ויציב של רשויות השבת, בשפה טבעית, אנחנו מקבלים מושגים דינמיים מאוד של רעיון ה'רשות', כך שאדם יכול להיות מצוי בשבת בתוך אותו מרחב שבשפה הטבעית-ריאלית קרוי רה"ר, רגע אחד להיות בו, ברגע השני להתייבב על רה"ר שבתוך רה"ר (סל רחב וגבוה), ברגע השלישי להניח את חפציו על מקום פטור, למשל: קנה גבוה, המצוי בכיכר העיר, ומיד אח"כ לעבור לכרמלית שהיא פשוט הקטע הסמוך לקיר - צדי רה"ר. לו היו מושגי הרשויות מעוצבים רק לאור המושג החברתי הריאלי של מלאכת הוצאה, היה קשה מאוד להבין את כל החלוקות הללו. דומה שמשמעותן מובנת רק כשאנו מתחילים לחשוב על הרשות כתופעה פורמאלית וסמלית, שמייצגת מושגים שבתודעה ולא מושגים שבמציאות. הפורמליזם או האידיאליזם ההלכתי שאנחנו מוצאים כאן איננו בהכרח חלק מתיאוריה הלכתית מקיפה, אלא אופן העיצוב הקונקרטי של הלכות הוצאה. כיוון שהמושגים הם פורמאליים ומופשטים, ניתן על ידי סמלים והגדרות גם לשנות את מעמדם ההלכתי - כפי שמסכת עירובין מלמדת לכל אורכה (לחי וקורה, צורת הפתח, פסי ביראות וכל כיו"ב).

נשמת הסוגיה

כבר בעיון בסוגיה הראשונה של מלאכת הוצאה בבבלי ובירושלמי ניתן להבחין את המסע שהיא עוברת מהשדה הריאלי והפונקציונלי, בו היא מופיעה בתורה ובנבואה, לשדה המופשט, הפורמאלי - בדברי חז"ל. ישנו מעבר מעולם המשכן, נשיאת כלי המשכן ונתינת התרומה למשכן, וגם מעולם המסחר והשווקים של הריאליה הנבואית, אל עבר עולם מופשט של רשויות פורמאליות. בעולם הריאלי אדם המעביר בכיסו חפץ קטן מרה"ר לרה"ר ללא תשומת לב אינו כמי שנושא קרשים או כלים.

מגמה זו של מניעת כל העברת חפצים מרשות לרשות ללא תלות בשאלת התכלית, מזמינה התכנסות של האדם ומשפחתו בשבת למרחב הפנימי והאינטימי, ומדגישה את עצם המנוחה והיציבות במקום, ולא רק בהקשר של עולם העבודה, כתכלית של השבת. האדם מישראל נקרא להישאר במקומו, הוא וחפציו. בשונה מימות החול, בהם האדם עוסק בתיקון ושינוי, בשבת ההזמנה היא להיות במקום, לקבל את מה שיש. התנועה היא תמיד ביטוי של שינוי, והיא מנוגדת לעמדה הנפשית והרוחנית של השבת שהיא קבלת הקיים, שמחה בו והודאה עליו, "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה".

הכניסה למסכת שבת מתוך מלאכת הוצאה מובנת אם כן, על רקע פרשת המן, שהיא אחד המקורות למלאכת הוצאה, שהרי פרשת המן קודמת לכל איסורי שבת האחרים, ומבחינה זו, המשנה הולכת בעקבות סדר התורה. ובמבט נוסף לעומק, לפי ההבנה המופשטת והפורמאלית שהיא הדומיננטית בעולמה של ההלכה, נראה שדווקא מלאכת הוצאה היא אופן השביתה הבסיסי ביותר, שביתת האדם וחפציו כשהם לעצמם, טרום הזיקה לעולם

היצירה והעבודה. הדרישה: "להישאר במקום" במובנה הקיומי, לנוח, להיות עם מה שיש, במקום שבו אתה נמצא, היא במוכן הקיומי הראשית של השבת, ומכאן שהוצאה 'מלאכה גרועה היא' רק מנקודת המבט של עולם העבודה והיצירה, אבל מנקודת המבט הקיומית והנפשית, הרי שהייה במקום של האדם וחפציו, במשמעות של מנוחת הנפש משינוי ומתנועה, היא אולי התשתית היסודית של השבת.